

Cosmin Caciuc

**ANUALA
TIMIȘOREANĂ DE
ARHITECTURĂ**

TEXT DE ARHITECTURĂ

Sr. Diaconu Cores nr12
300588 Timișoara
Timiș, România

T: +40 (0) 745 145-537
W: anualadoarhitectura.ro
E: contact@anualadoarhitectura.ro
F: anualadoarhitectura.ro

Cart rile critice urbane: trei strategii

Cart rile critice care însoțesc proiectele sau acțiunile sociale de arhitectură s-au dezvoltat de curând la noi și sunt insuficient sistematizate din punct de vedere teoretic și istoriografic. Eseul investighează trei posibile strategii în mediul nostru profesional, pornind de la o serie recentă de exemple semnificative: (1) cart rile narative și comparatiste care evidențiază relațiile de putere și evenimentele existente ce modelează teritoriul, stimulând gândirea reflexivă; (2) cart rile operative și participative care vizează anticipat țeluri practice prin mobilizarea directă a comunității, participaționism și chiar soluții concrete; (3) cart rile comunicative și interactive care se bazează pe aplicații multimedia, hărți digitale și poziționare GPS în scopuri sociale, practice sau de divertisment.

Redefinirea rolului arhitecților în acțiunile sociale

pagina 1

Arhitectura se extinde din ce în ce mai evident dincolo de sfera obiectelor estetizate, în zona proceselor strategice, activismului și coordonării. Aceasta ne semnaleză interesul în creșterea asupra dezbaterii publice a viziunilor și scenariilor urbane care preced obiectele construite, dar și necesitatea cooperării democratice la politicile mediului construit pe termen mediu și lung, nu doar în sens descendent (de la administrație către locuitori), ci și ascendent (de la cetățeni către administrație). Arhitecții sunt capabili să și redefinească rolul în strategiile sociale ascendente implicându-se în acțiuni civice. Creația comună și consumul în colaborare devin termenii strategici ai unei urbanități mai echitabile, în fața înaintea acestora se desfășoară procesele de observare și interpretare a realității sociale. Cartarea critică a realității apare astfel ca un prim instrument democratic de evidențiere sistematizată a problemelor și nevoilor unei comunități. Observarea complexității vieții urbane la nivelul cotidian, dincolo de imaginile oficiale sau dezirabile își găsește acum tot mai pregnant canalele de exprimare prin rețelele de socializare, prin evenimente culturale independente sau cercetări necomandate, generate din proprie inițiativă de către asociații civice sau grupuri informale de atitudine și rezistență urbană.

Cartările critice ale orașului descriu realități diferite față de versiunile oficiale ale administrației, pornind de la ipoteza că locul este un construct socio-cultural. Hartările critice sunt reprezentări grafice ale unor aspecte ascunse, neglijate sau defavorizate ale realității, mărțurii ale unor practici alternative (ce implică interpretarea, percepția subiectivă și dezbaterea publică), dar și mijloace prin care se stimulează participarea colectivă la transformarea și emanciparea socială. Rolul arhitectului slăbește în acest proces participativ, pe de o parte, prin modul de colaborare multi-, inter- și transdisciplinar în cadrul unor echipe de cercetare, iar pe de altă parte, prin reducerea discursului estetic și amplificarea considerentelor de natură etică în gândirea și acțiunea care privește mediul construit.

Cartarea narativ și comparatist

Un prim exemplu de la noi în acest sens, care mi-a reținut atenția în publicistica recentă, este studioBASAR, un birou foarte tânăr, înființat în 2006 de Cristi Borcan și Alex Axinte, care observă orașul și intervine în realitatea urbană pe baza principiului Search-and-Rescue. Funcționând ca un agent de observare voluntar a unor aspecte cotidiene neglijate, informale sau devalorizate, grupul semnalează opiniei publice probleme sociale trecute cu vederea de instituții sau administrație. Mai mult, studioBASAR a readus la noi în cadrul profesiei ideea de activism public, angajamentul social și necesitatea investigației teritoriului urban dincolo de aspectele oficiale. Mini-proiectul „Habitat de București” din cadrul proiectului Trans Urban București (TUB) 2008 cartografia în mod inedit prezența în oraș a speciilor de plante și animale, însoțind harta propriu-zisă cu 20 de cartoline ce asociau datele științifice despre specii cu miturile lor urbane și sfaturi utile pentru localnici, specialiști și turiști¹ (Fig. 1). Tot în cadrul TUB 2008, proiectul „Normal de București” identifica 10 locuri ascunse, minore, banale și ignorate din Capitală, dar semnificative din punct de vedere cultural, situându-le pe o hartă turistică neconvențională și neoficială a practicilor legate de locuire și a improvizațiilor cotidiene². Împletirea cartografiei cu cercetarea subiectivă și atitudinea critică socială se amplifică în alte două cercetări ulterioare: „Evacuarea Fantomei”, proiect dedicat fenomenului evăcuirilor forțate ca o consecință a legii naționalizării și retrocedării imobilelor³, și „Km. 0 – Machetă de Lucruri și Întâmplări”⁴ din cadrul expoziției *Km. 0. Reprezentare și repetiție a Pieței Universității* realizat împreună cu asociația tranzit.ro (30 noiembrie 2012 – 28 februarie 2013). Aici se amplifică în mod special aspectul politic al spațiului ca loc al revendicărilor și expresiei civice printr-o cartare a evenimentelor istoriei recente din acest loc într-o imagine narativă tridimensională: fapte consecutive desfășurate de-a lungul ultimilor 25 de ani au fost suprapuse simultan într-o dioramă-relevu astfel încât să evidențieze un palimpsest al semnificațiilor, utilizării și însușirii informale a spațiului urban.

¹ studioBASAR, „Search-and-Rescue (SAR): City”, *Arhitectura* #72 martie 2009, Ed. Q-Group Proiect, București, pp.102-103.

² *Ibidem*, pp.104-105.

³ *Idem*, *Evacuarea Fantomei. Arhitecturi ale Supraviețuirii*. Ed. Centrul de Introspecție Vizuală, București, 2010.

⁴ *Idem*, „Km. 0 – Machetă de Lucruri și Întâmplări”, *Zeppelin* #122, martie 2014, Ed. Asociația Zeppelin & Q-Group Proiect, București, pp. 68-89.

Într-un alt exemplu, cartarea celor 12 maruri de protest împotriva proiectului minier de la Roșia Montana, desfășurate în București între septembrie – noiembrie 2013, reflectă de asemenea o articulare a unei atitudini civice (contracurarea unui boicot media), depășind însă cantonarea obișnuită în Piața Universității⁵. Astfel, marcăm o premieră în istoria recentă românească a mișcărilor civice, din punctul de vedere al schemei de organizare și de mobilizare prin intermediul *social-media* și mai ales din perspectiva însușirii pietonale a orașului în totalitate. Cercetarea și desenul realizate de Ioana Lupa cu Ștefan Ghenciuțescu confirmă diferențele de valorizare socială între nordul și sudul Capitalei, dar și zone urbane neactivate sau segmentate prin operațiunile urbanistice totalitare (Fig. 2).

pagina 3

A mai adăuga și exemplul recent al proiectului Portmanteau.ro, realizat prin voluntariat și colaborare interdisciplinară între un masterand în urbanism (Bogdan Ilie) și un inginer IT (Dan Achim)⁶. Accentul cade aici pe semnificația comparației vizuale a hărților urbane în contextul traumei produse de operațiunile de demolare și proiectele totalitare din anii '80, în București. Pe o platformă digitală integrată cu Google Maps, se poate suprapune planul lui Ceaușescu cu planul oricărui alt oraș din lume cu scopul evidențierii și confruntării scurții de distrugere a vechiului țesut urban al Capitalei (Fig. 3). Portmanteau.ro nu e doar un instrument cartografic de cercetare interdisciplinară, ci și unul memorialistic, de aducere aminte și conștientizare publică.

Putem compara istoriografic cartările critice de la noi cu cele din spațiul vecin est-european, precum proiectul „Belgrad, Belgrad: o arhivă continuă asupra practicii informale” coordonat în perioada 2007-2008 de Ivan Kucina și Dubravka Sekulic⁷ și „Mecanism de luptă concentrat” (o vizualizare a mișcărilor regionale croate de rezistență urbană) și „Planul roșu” al activităților nereglementate în orașul Pula din Croația (Fig. 4), ambele realizate de

⁵ Ștefan Ghenciuțescu, „Recucerind orașul” în Zeppelin #120, decembrie 2013 – ianuarie 2014, Ed. Asociația Zeppelin & Q-Group Proiect, București, pp. 62-63.

⁶ Ștefan Ghenciuțescu, Bogdan Ilie și Dan Achim, „Portmanteau.ro. Cu orașul totalitar la plimbare”, Zeppelin #113, aprilie 2013, Ed. Asociația Zeppelin & Q-Group Proiect, pp. 106-108.

⁷ Ivan Kucina și Dubravka Sekulic, „Construcții informale” ilustrație din proiectul „Belgrad, Belgrad: o arhivă continuă asupra practicii informale”. Material pregătit în cadrul workshopurilor cu studenții facultăților de arhitectură din Belgrad, 2007-2008, și publicat în *Urban Report #2. Condițiile urbanității auto-reglementate*, Ed. Asociația Zeppelin, București, 2011, pp. 12-13.

colectivul multidisciplinar Pulska Grupa în 2012 și respectiv în 2008⁸. Acestea din urmă sunt însoțite de Declarația Komunal – o viziune critică mai larg formulată în patru puncte de bază: dreptul egal de folosire a beneficiilor orașului, flexibilitatea de organizare urbană, autoorganizarea cetățenească și ecologia multiplă (de mediu, mentală și socială). Cartarea acțiunilor politice, protestelor și revendicrilor sociale croate din perioada 2009-2012 evidențiază astfel un spațiu mai puțin cunoscut publicisticii profesionale în Sud-Estul Europei, descoperind zone importante de potențial pentru practici alternative de arhitectură.

pagina 4

Cartarea operativă și participativă

Un al doilea set de exemple privește cartarea ca instrument democratic al participării la acțiuni comunitare și al desfășurării de operațiuni urbane sau arhitecturale concrete. În cazul intervenției urbane din cartierul bucureștean Ferentari – Aleea Livezilor, în 2011, Asociația Komunitas s-a folosit de exemple de hărți și fotografii pentru consultarea elevilor școlii nr. 136 dar și a adulților din zonă⁹. Peste materialele grafice de bază, locuitorii au intervenit direct prin colaje sau desene cu propunerile sau observațiile personale în cadrul unui autentic proces de *empowerment* al comunității defavorizate (Fig. 5). Cu ajutorul profesioniștilor din științele sociale și urbanism, și pe baza cartării aspirațiilor comunității, proiectul participativ „Orașul nostru – decizia noastră” s-a finalizat cu o intervenție concretă de revitalizare a parcului Aleea Livezilor.

Asociația Oberliht din Chișinău a dezvoltat la scară mai extinsă cartarea operativă prin „Atelierul de cartografiere a spațiului public din Chișinău” (2012) în cadrul proiectului SAPCES (zone publice durabile pentru cultură în țările din Est) în colaborare cu biroul Planwerk din Cluj¹⁰. Scopul acestui atelier a vizat analiza critică a situației existente din capitala Republicii Moldova, redobândirea caracterului civic al zonelor publice din oraș prin

⁸ Pulska Grupa, „Mecanism de luptă concentrat. Teritoriul unit prin lupta comună” și „Declarația Komunal: democrația nemijlocită solicită un spațiu nemijlocit”, în *Urban Report 2012-2013. Oameni și orașe în Europa Centrală și de Sud-Est*, Ed. Asociația Zeppelin, București, 2013, pp. 26-31.

⁹ Asociația Komunitas, „Intervenție urbană în Ferentari – Aleea Livezilor”, în broșura *Acțiuni urbane în România*, catalogul expoziției cu același nume (2.11.2011–20.12.2011, MNAC București), curatori Constantin Goagea, Cosmina Goagea, Ștefan Ghenciulescu, Mugur Grosu, Cosmin Caciuc, Ed. Asociația Zeppelin, 2011, pp. 38-41.

¹⁰ Vladimir Us, „Oberliht, Chișinău” subcap. „Atelierul de cartografiere a spațiului public din Chișinău” în *Urban Report 2012-2013. Oameni și orașe în Europa Centrală și de Sud-Est*, Ed. Asociația Zeppelin, București, 2013, pp. 60-62. Cele mai recente rezultate ale Atelierului pot fi consultate pe adresa web <http://chisineu.wordpress.com/proiecte/atelier-cartografiere/> (accesat: 30 octombrie 2014) iar

inclusiunea grupurilor sociale defavorizate și reactivarea sau redefinirea unor spații urbane ignorate (Fig. 6). La acestea s-au adăugat contextualizarea intervențiilor artiștilor invitați care au colaborat la proiect și obținerea sprijinului mass-media pentru sensibilizarea opiniei publice, dezbateri și acțiuni de protest. Artistul Vadim Țiganaș nota un aspect esențial pe marginea hărții intitulată „Chișinău UNDERGROUND – spații și inițiative definitorii pentru cultura alternativă” (design Diana Draganova) (Fig. 7): „Hărțile pe care le găsești de obicei în librării nu oferă mai mult decât un ghid care se ajută să găsești anumite străzi sau clădiri [...]. Locurile și spațiile pe care turiștii le caută cu adevărat sunt apoi marcate cu pixul pe aceste hărți, care funcționează mai mult ca niște hărți în alb, ce se cer completate de către utilizator, în funcție de propriile interese și preferințe”¹¹. Inițiativa Tinerilor Plasticieni din Moldova Oberliht în colaborare cu AREA Chicago – revistă de artă și politică din Chicago, SUA, a stat la baza apelului „Însemnările Cetățenilor pentru un Atlas al Spațiului Public din Chișinău” (design: Dave Pabellon)¹² (Fig. 8). Hărțile desenate de locuitorii înșiși vor revela progresiv geografia invizibilă a orașului și platformele de interese comune pentru viitoarele proiecte urbane democratice.

Grupul SUPERBIA a cartat în cadrul unui Workshop din 2011 absența spațiului public în noul cartier Florești de lângă Cluj pentru a construi un set de propuneri reparatorii de principiu¹³. Studenți de la arhitectură, antropologie și sociologie au cartat rețeaua stradală și au completat interviuri și chestionare cu locuitorii din zonă pentru a identifica nevoile lor reale. Planurile au avut ca scop dezvoltarea unor proiecte punctuale capabile să angreneze atât comunitatea încă în formare, cât și administrația. Rolul constructiv al acțiunii s-a evidențiat și prin re poziționarea grupului de arhitecți ca mediatori între interesele publice și cele private. Concluziile s-au centrat pe ideea că abordarea trebuie să aibă un dublu sens între locuitori și administrație, cu specialiștii la mijloc în poziția de mediatori care declanșează schimbarea, punând în mișcare lucrurile în lipsa oricărei rezerve reale de spațiu public. Cartarea operațională a cuprins vizualizarea unui proces de construire de spațiu

apelul „Însemnările Cetățenilor pentru un Atlas al Spațiului Public din Chișinău” pe adresa <http://chisineu.wordpress.com/atlas/spatiu-public/> (accesat: 30 octombrie 2014).

¹¹ *Ibidem*, p. 61.

¹² *Ibidem*, p. 54.

¹³ SUPERBIA / Marius Cătălin Moga, Camelia Sisak, Tamas Sisak, „Gradul 0 al comunității. Cazul Florești – Cluj” în *Dincolo de oraș*, Constantin Goagea, Cosmina Goagea, Ștefan Ghenciulescu și Cosmin Caciuc (editori), Ed. Universitară „Ion Mincu”, București, 2013, pp. 188-193.

public prin conexiuni între domeniile private, propuneri de evenimente de scurtă durată, construcții temporare și îmbunătățiri de infrastructură pe termen lung (Fig. 9).

pagina 6

Cartarea comunicativă și interactivă

Cartările narrative și comparatiste oferă istoriografiei critice instrumente eficiente de evidențiere a relațiilor existente de putere care modelează teritoriul, stimulând gândirea reflexivă cu privire la oraș și arhitectură. Cartările operative și participative vizează pe de altă parte, în mod anticipat, țeluri practice prin mobilizarea directă a comunității, participaționismul și chiar soluțiile concrete. Metodologiile de investigație participativă prin mijloace grafice sunt încă insuficient cunoscute la noi, reduse la exemple teoretice majore, precum cele ale Mișcării Situaționiste¹⁴ și ale cartografiei cognitive dezvoltate de Kevin Lynch¹⁵. Recenta contribuție a grupului argentinian Iconoclastas umple un gol metodologic și oferă exemple semnificative în contextul actual sud-american¹⁶.

Revin însă în chip de concluzie la provocarea tehnologică contemporană a comunicării în mediul digital cu consecințe importante pentru tradiția cartării critice. Este vorba de aplicații pe telefonul smart care se folosesc de hărți digitale și poziționarea GPS în scopuri sociale, practice sau de divertisment. Serendipitor (serendipitor.net) este o aplicație ludică care folosește Google Maps pentru a genera algoritmic „derivate” situaționiste amuzante într-un oraș, în funcție de parametrii introduși; proiectul *open source* Boskoi (www.boskoi.org) identifică pe harta unui oraș speciile de plante comestibile și informații de agricultură urbană, permițând oricărui utilizator să specializate să intervină cu informații; Repudo (www.repudo.com) este un joc urban

¹⁴ <http://www.cddc.vt.edu/sionline/> (accesat: 31 octombrie 2014).

¹⁵ Kevin Lynch, *The Image of the City*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1960.

¹⁶ Julia Risler și Pablo Ares, *Manual de mapeo colectivo: recursos cartográficos críticos para procesos territoriales de creación colaborativa*, 1a ed., Ed. Tinta Limón, Buenos Aires, 2013.

care combin amuzant interacțiunea digitală cu vizitarea concretă a unui oraș pe baza unei hărți interactive la care se pot atașa fotografii, înregistrări audio, video și texte¹⁷. Nextdoor (nextdoor.com) este o rețea socială din Statele Unite creată de Nirav Tolia și Sarah Leary care-i pune în legătură pe membrii unei comunități locale (marcată într-o hartă interactivă) pe diverse teme ale vieții cotidiene, variind de la proiecte publice, la ajutor reciproc și recomandări personale¹⁸ (Fig. 10).

*

În mod evident, dezvoltările viitoare ale carturilor critice vor avea nevoie de un suport multidisciplinar tot mai accentuat, vor profita de noile tehnologii de comunicare și vor genera noi nișe profesionale în zona *open source*. Însă dincolo de nevoia de divertisment sau moda *gadget*-urilor *high-tech*, trebuie încurajată înțelegerea și însușirea profundă a spațiului urban, motivată nu doar de aspecte personale, subiective, ci și de aspirații politice și energii colective. Harta critică trebuie să rămână o tehnică de ordonare a observațiilor sociale, o strategie de analiză, o dezvoltare de aspecte neglijate sau negative, o relaționare a conflictelor difuze sau deschise în societate, o expresie a rezistenței urbane, a reviziei a unor frontiere, o producție culturală și un impuls responsabil către activism, mișcările sociale și chiar transformarea societății.

¹⁷ Andreea Vrabie, „Aventuri urbane pe smartphone”, *Zeppelin* #122, martie 2014, Ed. Asociația Zeppelin & Q-Group Proiect, București, pp. II-III.

¹⁸ *Idem*, „Nextdoor”, *Zeppelin* #125, iunie 2014, Ed. Asociația Zeppelin & Q-Group Proiect, București, pp. IV-V.

ILUSTRĂȚII:

Fig. 1: studioBASAR, „Habitat de București”, 2008 (© studioBASAR).

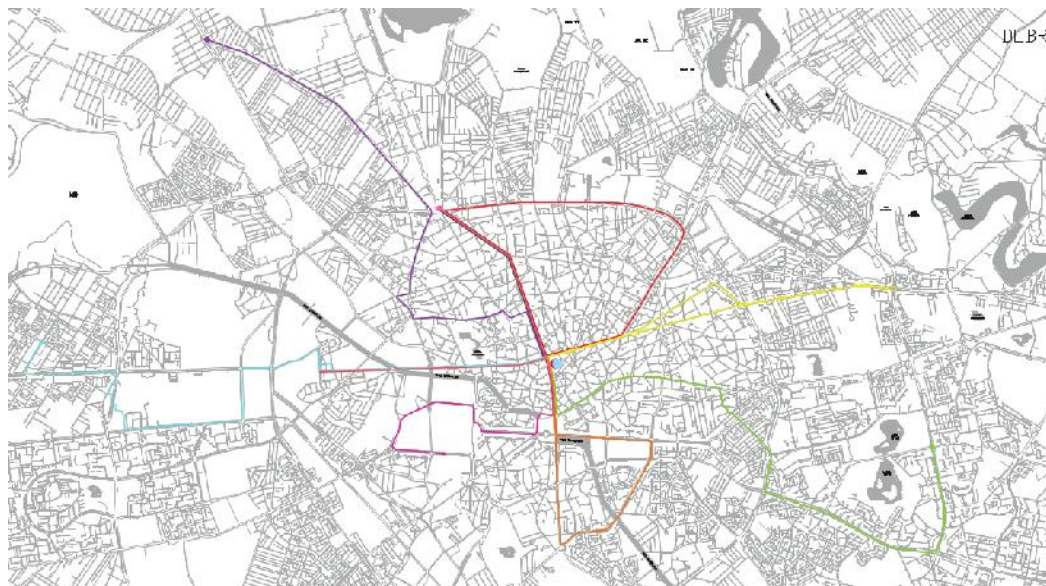

Fig. 2: Ioana Lupa cu Iulian Ghenciușcu, cartarea celor 12 maruri de protest împotriva proiectului minier de la Roșia Montana, desfășurate în București între septembrie-noiembrie 2013 (© Ioana Lupa cu Iulian Ghenciușcu).

Fig. 5: Asociația Komunitas, intervenția urbană din cartierul bucureștean Ferentari – Aleea Livezilor, 2011 (© Asociația Komunitas).

Fig. 6: Asociația Oberliht & Planwerk, „Atelierul de cartografiere a spațiului public din Chi in u”, 2012. Foto: Vladimir Us (© Asociația Oberliht).

Fig. 7: Vadim Țiganaș, „Chișin u UNDERGROUND – spații și inițiative definitorii pentru cultura alternativ ”, 2010 (design: Diana Draganova) (© Vadim Țiganaș, Diana Draganova).

Fig. 8: AREA Chicago, „Însemnările Cetățenilor pentru un Atlas al Spațiului Public din Chișinău”, 2010 (design: Dave Pabellon) (© Dave Pabellon, AREA Chicago).

Fig. 9: Grupul SUPERBIA (Marius C t lin Moga, Camelia Sisak, Tamas Sisak),
cartare operațional i set de propuneri reparatorii pentru cartierul Flore ti, Cluj, 2013
(© SUPERBIA).

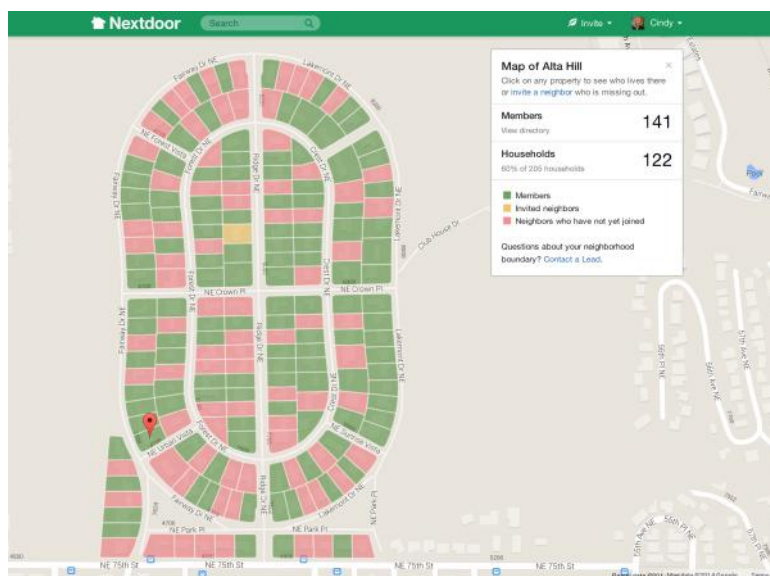

Fig. 10: Rețeaua social Nextdoor (© nextdoor.com)